

אסור לקק"ל להיפרד ממדינת ישראל בכל הקשור לניהול קרקעותיה

"לא זו העת להפרדת הניהול בין קרקעות קק"ל לבין קרקעות המדינה, הנעשה בינתיים במסגרת מינהל המקרקעין; קק"ל תתקשה להסביר את החשיבות הציבורית של מהלך כזה, מה עוד שההוצאות הכרוכות ביישומן הן הוצאות עתק; תפיסת הציבור את תדמיתה של קק"ל בעת הזו לא תוליך ליחס חיובי לתביעתה לפירוק המינהל. הדבר יגרום להתייחסות ציבורית אל קק"ל כארגון 'רודף בצע' וימחק את שארית הדימוי החיובי שיש לקק"ל, בעיקר עקב מעשיה החשובים בניהול היעדרות".

עמיעד (עדי) ניב

יו"ר המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע

מינהל מקרקעי ישראל הוקם על ידי ממשלת ישראל בהתאם לאמנה שנחתמה בין הממשלה לבין קרן קימת, וייעודו הוגדר בחוק – ניהול מקרקעי המדינה ומקרקעי קק"ל. האמנה נחתמה בסוף 1961 וביסודה עמדו רצון משותף להימנע מהכפילות בניהול אדמות המדינה ואדמות קק"ל בידי מוסדות שונים, כמו גם האמונה כי יש לרכז בידי המדינה את ניהול האדמות האלה ולהפקיד בידיה את השמירה על האדמות ואת הטיפול בהן. האמנה ציינה במיוחד כי בעת חתימתה הלך ופחת היקף רכישת המקרקעין על ידי קק"ל מידי בעלים לא יהודים, בשעה שממדי רכישות אדמה בגלל הצורך ב"גאולת האדמה מן השממה" הלכו והתרחבו. במסמך היסודי הזה (שאפשר לכנותו מעין "חוקת האדמה והיעדרות"), הותוו למעשה העקרונות לעתיד של פעולת קק"ל והקווים האסטרטגיים העיקריים להתנהלותה. יחד עם זאת ציין המסמך כי, נכון למועד חתימתו, המדינה הפכה בעלת רוב האדמות בישראל והממשלה היא זאת שלמעשה מנהלת ומפתחת את המקרקעין האלה. עוד הדגישה האמנה כי העיקרון היסודי לפיו פועלת קק"ל הוא, "מקרקעין לא יימכרו אלא יישארו בבעלות העם ויימסרו בחכירה בלבד".

החלק יוצא הדופן היחיד אשר נכלל עד אז בשמו בחוק מקרקעי ישראל, תש"ך-1960, קבע (בסעיף 7 של החוק) כי, "העברת בעלות במקרקעי המדינה או במקרקעי רשות הפיתוח למטרת פיתוח לא חקלאי או העברת מקרקעין כאלה שהם קרקע עירונית, ובלבד ששטח כל ההעברות מכוח פיסקה זו יחד לא יעלה על מאה אלף דונם... ובלבד שהעברת בעלות במקרקעי קרן קימת לישראל לא תיעשה אלא באישורה." (בימים אלה שונה נתון זה למאתיים אלף דונם). משמעו של דבר: מעבר למאתיים אלף דונם מסך קרקעות המדינה וקק"ל במשותף, לא ניתן היום להעביר קרקע לשימושם של אחרים אלא בחכירה בלבד.

נגד כלל בסיסי זה יצאה לאחרונה ועדת גדיש, אשר ביקשה בהמלצותיה להקטין את החיכוך בין האזרח לבין מינהל מקרקעי ישראל, בין השאר בדרך של התרת הפרטת חלק מקרקעות המדינה – אם כי הוועדה לא קבעה דרכים ליישום ההפרטה האמורה.

מן הדברים האלה ברור כי כבר בשנת 1961 היו פרנסי המדינה ערים לעובדה ש"גאולת הקרקע" בנוסח שהיה מוכר לפני הקמת המדינה נסתיימה למעשה, וכי עניינה של קק"ל, בתפקידה כשליחתו של העם היהודי לשמירה על קרקעות ישראל, מתמקד מאז ב"גאולת האדמה מן השממה" קרי, שינוי משמעותי בתפקידה המרכזי של קרן קימת בכלל הקשור לאדמות בהן החזיקה בבעלותה באותו מועד, 13 שנה לאחר הקמתה של ישראל כמדינה עצמאית וריבונית.

בשנים אלה היו בבעלותה של קק"ל כ-2.3 מיליון דונם בשטחה של ישראל. כ-900 אלף דונם מקרקעות אלה נרכשו על ידי קק"ל לפני קום המדינה. המקור למימון הרכישות בכספים שנתרמו על ידי יהודים ברחבי העולם מתוך מטרה מוגדרת של "גאולת קרקע" ארץ ישראל ושמירתה של קרקע "נגאלת" זו בידי בעלים יהודים. יתרת הקרקע המצויה היום בידיה של קק"ל, כ-1.3 מיליון דונם, הועברה אליה בעיקר מרשות הפיתוח, בתשלום מסוים, שעליו מתנהל ויכוח היסטורי שלא הוכרע במהלך השנים – האם היה סמלי בלבד או לפי ערכן הכלכלי של הקרקעות. מדובר ב-8% מקרקעות ישראל, שנרכשו על ידי קק"ל מהמדינה באמצעות רשות הפיתוח לאחר קום המדינה, וזאת לפי שתי החלטות מיוחדות של ממשלת ישראל בראשותו של דוד בן גוריון הקרויות, "החלטת המיליון הראשון" ו"החלטת המיליון השני".

בתחילה הוצע לקק"ל לקבל לידה מיליון דונם מהקרקעות שהוחזקו בידי רשות

הפיתוח ושהיו קרקעות "נכסי נפקדים", עליהן ביקש בן גוריון למנוע אפשרות השתלטות לא יהודית. לאחר שמיליון הדונם הראשונים הועברו במלואם לידי קק"ל, ביקשה הממשלה להעביר לבעלות קק"ל עוד מיליון דונם.

**"היפרדות בין
אדמות קק"ל לבין
אדמות המינהל
מחייבת היערכות
מאוד יסודית של
המנגנון המינהלי
והמקצועי של
קק"ל; הדבר
יחייב הקמת
מנגנון מיוחד,
מערכת ממוחשבת
מורכבת למדי של
ניהול מצאי ומלאי
של קרקעות, גיוס
עובדים נוספים
ועוד פריטים לא
מעטים הנדרשים
להיערכות כזו".**

אולם לרשות קק"ל לא עמדו האמצעים הפיננסיים לרכישת שטח ענק זה והיא הצליחה לגייס תקציב לרכישת כ-300 אלף דונם בלבד מתוך "המיליון השני". אלה היו בעיקר קרקעות "נפקדים" שהועברו באמצעות האפוטרופוס לנכסי נפקדים. בסך הכול נצברו בידי קק"ל בסוף שנות החמישים של המאה ה-20, 1.3 מיליון דונם קרקע בשטחיה השונים של מדינת ישראל, שהם 13% מקרקעות ישראל דהיום.

יתרת 78% קרקעותיה של מדינת ישראל היו מצויות בבעלותן הישירה של המדינה ושל רשות הפיתוח והן הועברו, לאור האמנה, לניהולו הישיר של מינהל מקרקעי ישראל. ביחד הועמדו לרשותו של המינהל כ-91% מהקרקעות עליהן משתרעת מדינת ישראל. 9% נוספים היו ועודם קרקעות בבעלות פרטית.

מינהל מקרקעי ישראל מנהל מאז את קרקעותיה של המדינה ואת קרקעותיה של קק"ל ומחיל עליהן אותם עקרונות ואותם קריטריונים, אותה בירוקרטיה ואותם תהליכים, נגדם יוצא הציבור הרחב מזה זמן רב כמערימי קשיים מיותרים על דרכו. אך בכל זאת קיים הבדל משמעותי אחד: קרקעות קק"ל אינן יכולות להיות מוחכרות אלא ליהודים בלבד. כך, במקרים לא מעטים, לא איפשר המינהל בתהליכי המכרזים שלו למי שאינו יהודי לזכות בקרקע שכבעלותה של קק"ל, על אף שזו מנוהלת על ידי המינהל שהוא אורגן ממלכתי של המדינה כולה.

נושא זה החל לעורר מחלוקות רק בשנים האחרונות והיה נושא עתירות לבית הדין הגבוה לצדק (ר' בג"צ קעדאן, בג"צ ארגון עדאללה ועוד) והניח את נושא הקצאות הקרקע בישראל על שולחן הדיונים הציבורי בתהודה גדולה.

יחד עם זאת התעוררה במלוא עוצמתה סוגיית הקרקעות החקלאיות והצורך בשינוי ייעודן החקלאי "הטהור". בעיקר במושבים ובקיבוצים, שם ענפי החקלאות התדרדרו במדרון עמוק של נסיגה כמעט מוחלטת. מעבדי הקרקעות החקלאיות בקיבוצים ובמושבים דרשו כי השלטון יעמיד לרשותם חלופות לפרנסתם. חלופות אלה הסתמנו כשינויי ייעוד האדמות החקלאיות. הציבור בישראל החל מתרגל לראות קניוני ענק הנפתחים חדשות לבקרים בשטחי הקיבוצים, בעיקר במרכז הארץ, קניונים שפועלים במשך כל ימות השבוע, כולל שבתות וימי חג ומועד. על אדמות חקלאיות הוקמו בסתר מפעלי תיירות ואירות, בתי שעשועים, ברכות שחייה, אולמות אירועים ועוד, וכל אלה על חשבונה של החקלאות שהלכה והצטמקה לממדים דלים, מרוקנים את התוכן של חקלאית אמיתית.

מינהל מקרקעי ישראל נהג לחתום עם החקלאים על מה שנקרא "חווה משולש" – לפיו קיבל החקלאי את הקרקע לתקופות מוגדרות של שלוש שנים, במטרה לגדל עליה מוצרים חקלאיים ולעבדה עיבוד חקלאי "נטור". בחווה נכתב במפורש, כי אם הקרקע בגינה נחתם החווה לא תעובד עיבוד חקלאי, היא תוחזר מיידית לבעליה קרי, לידי מינהל מקרקעי ישראל המייצג את הבעלים החוקיים של הקרקע – המדינה או קק"ל. בעת הזו התברר מעל לכל ספק, כי לא ניתן להמשיך בדרך זו וכי חלק גדול מהקרקעות אכן אינו מנוצל כלל לעיבוד חקלאי מסיבות אובייקטיביות ובעיקר כתוצאה מפשיטת הרגל ההמונית של החקלאות בישראל שלפני מספר שנים. החקלאים – חברי הקיבוצים והמושבים – החלו להציג גם דרישות חדשות לפיהן, "יש להם זכויות מוקנות של בעלות בקרקע", שהרי זו הקרקע שעליה הם יושבים.

המדינה הכינה שעליה לפתור את בעיית זכויות המגורים של החקלאים כמו גם את בעיית מקורות פרנסתם, שלא יוכלו להתבסס רק על חקלאות. כך נולדו החלטותיה הרבות של מועצת מקרקעי ישראל הנוגעות כמה שקרוי היום "חלקת המגורים", "השטח הצהוב", "אזור תעסוקה", ובנוסף, הוכר הצורך בפתרון הבעיה שכונתה, "הצורך בעיגון זכויות החקלאים בקרקע".

כמעט כל החלטה משמעותית של מועצת מקרקעי ישראל בנושא שינוי ייעודן של קרקעות חקלאיות "זכתה", וכמעט מרגע שנתקבלה, להיות נושא תביעה לכג"צ – בכל פעם על ידי גורם "אינטרסנטי" אחר, כולם פועלים על פי דיסציפלינות ההתנהגות הארגונית שלהם. אבל, ויודגש הדבר בעוצמה מרבית – כל אלה גרמו עד כה וגורמים

גם עתה, לקשיי יישום של החלטות מקרקעי ישראל הנוגעות לנושאים האמורים ושבהן טמונים פתרונות אמיתיים לבעיות הכל כך כואבות האלה. כך למעשה, לא התאפשר עד כה לגורם ממלכתי כלשהו הקשור בהחלטות קרקעיות, לפתור את הבעיה שגורמת סבל כה גדול, של הקצאת הקרקעות החקלאיות בהתאם לתנאים המציאותיים של היום. מכך נולדה ההתמרמרות ההולכת וגוברת של החקלאים, הבטוחים שמקור העיכובים בהתנכלות מכוונת, דבר שאינו נכון כלל ועיקר.

אחת הבעיות שמצביעה מפורשות על שיש הכרח לבצע רפורמה מהותית במקרקעי ישראל היא ה"ויה דולורוזה" בה נתקלה במהלך השנים וגם בימים אלה כמעט כל החלטה אסטרטגית של מועצת מקרקעי ישראל. דוגמה מצוינת לכך היא התפתחותה של החלטת המועצה, זו הקרויה במקורה "החלטה מספר 979". עניינה בקביעת הזכויות בחלקת המגורים של המתיישב החקלאי והיא מוקדשת כולה לבעיה הדומיננטית הזו כפי שבאה לידי ביטוי חריף בקיבוצים ובמושבים.

**"קיים צורך דחוף
וחיוני במיצובה
מחדש של קק"ל -
כדי להגדיר מחדש
את מטרותיה
והפעילויות
הנדרשות להשגתן
וכדי להבהיר
שלא כל עיסוקיה
של קק"ל הם רק
בתחום היערות".**

מועצת מקרקעי ישראל, לאחר דיונים שנמשכו חודשים רבים, לאחר שקיבלה החלטות ביניים לא מעטות בנושא ולאחר שהחלטה זו לא אושרה על ידי היועץ המשפטי לממשלה שאסר על שר האוצר לאשרר אותה בחתימת ידו, חזרה ודנה בנושא. זו הפעם, תוך התייחסות להמלצות ועדה ממלכתית מיוחדת (ועדת הבר) שמונתה על ידי יו"ר מועצת מקרקעי ישראל שבראשה עמד קובי הבר, הממונה על התקציבים במשרד האוצר ואשר עסקה במהלך חודשים רבים בסוגיה סבוכה זו ("המלצות ועדת הבר"). בחודש מרס 2007, שבה מועצת מקרקעי ישראל והחליטה לחזק ולבסס את זכויות החקלאי בחלקת מגוריו על ידי שימוש יעיל יותר בתשתיות הקרקעיות העומדות לרשות החקלאי, אף למטרות תעסוקה שאינה חקלאות.

החלטת המועצה כללה, בין היתר, את הגדרת "חלקת המגורים" של החקלאי, את תנאי החכירה ארוכת הטווח של החלקה האמורה, את סוגי ההרשאות לשימוש לא חקלאי בתוככי "חלקת המגורים" שלו ואת הגדרת דרכי החתמת החקלאי על חוזה חכירה מיוחד בגין חלקת המגורים הזו.

והנה, אחרי "ויה דולורוזה" ארוכה ומייגעת שכזו, גם להחלטה קמו מתנגדים, הערעורים עליה רבו והיא אף לא אושררה עד כה על ידי שר האוצר – ומי יודע עוד כמה פעמים תיאלץ המערכת הביורוקרטית לשוב ולהידרש לסוגיה עד שיימצא לה פתרון.

בינתיים, בקרב החקלאים שוררים רוגז רב ואי שביעות רצון. לעומת זאת במערכות הביורוקרטיות קיימת תרעומת נגד המתיישבים החקלאים שמעוררים קשיים בפני יישום כל החלטה המתקבלת בגינם, וטענה המושמעת נגדם תדיר מתייחסת ל"עיניים גדולות", והמבין יבין. מאידך, ארגונים ציבוריים מתנגדים גם הם להחלטה זו, בטענה כי יש בה אפליה כלכלית מעדיפה של החקלאים בישראל על תושביה העירוניים. מכיוון בלתי צפוי התעוררו ובאו גם 15 הערים הגדולות בישראל אשר התאגדו לצורך הגשת בג"צ נגד החלטות אלה בטענה, כי נושא התעסוקה היישובי ופיתוחו בפריפריה יגזול ויקפח את פרנסתם של תושבי אזורי מסחר שבשולי הערים הגדולות.

לעתים נדמה שהעלאת הנתונים האמורים על הכתב הינה כפיליטון סרקסטי המתאר במלוא עוצמתו של העט מהלך ביורוקרטי שכולו מהתלה ספרותית. אבל למקרא הדברים ולמראה "ההתנהגות המדעית" של משתתפי ה"מקאמה" הזו פורצת לה, באין שליטה, דמעה המצרה על המתרחש, שיש לו נגיעה בחלק לא מבוטל ממערכות חיינו השוטפות במדינת ישראל "המתוקנת".

בעבר, כאשר כיהנתי כחבר דירקטוריון קק"ל וחבר במועצת מקרקעי ישראל, האמנתי כי ראוי ורצוי שקק"ל תיפרד מהקשר "הגורדי" עם המדינה במינהל מקרקעי ישראל. כיום, בעקבות השתנות מהותית של הנסיבות שוב אין, לדעתי, מקום להפרדה זו ויש צורך בחיזוק הקשר הקיים, אם כי בשינויים מפליגים ובייעול שיושג על ידי שינוי דרסטי בתהליכים ובנורמות המקובלות במערך הקרקעי של קק"ל, ובמתכונת קשריה עם המדינה.

היה, אכן, זמן שבמהלכו כדאי היה לקק"ל לנהל את קרקעותיה בעצמה ללא סיועה של המדינה. קק"ל נתפסה באותם ימים כארגון ציבורי שמטרתו העיקרית ייעור השטחים הפתוחים המיועדים לכך ואחזקת היערות, כמו גם שמירה על חלקי הקרקע שנרכשו על ידה בכספי יהודים תורמים מחו"ל במסגרת מה שהיה קרוי אז "גאולת הקרקע".

כל זה היה משמעותי בטרם נכנסה קק"ל למשא ומתן עם המדינה על חילופי קרקעות.¹ חילופים אלה היו אמורים לייצר נגישות קלה ופשוטה לאזרחי ישראל בערים הגדולות ובמרכז הארץ לכל קרקעות המדינה וגם לקרקעותיה של קק"ל! אולם בינתיים עסקת החילופים האמורה לא הגיעה לכלל מימוש והמגעים עם המדינה לא עלו יפה, למעשה, הם הוקפאו כמעט כליל.

**"המדינה מבינה
שעליה לפתור
את בעיית זכויות
המגורים של
החקלאים כמו גם
את בעיית מקורות
פרנסתם שלא
יכולים להתבסס רק
על החקלאות; כך
נולדו החלטותיה
הדבות של מועצת
מקרקעי ישראל
הנוגעות למה
שקרוי "חלקת
המגורים", "השטח
הצהוב", ו"אזור
תעסוקה".**

לא מכבר הגיש היועץ המשפטי לממשלה חוות דעת לבג"צ במסגרת תביעה שהוגשה, בין השאר על ידי ארגון "עדאללה" – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל. בחוות דעתו זו קובע היועץ המשפטי לממשלה עמדה בלתי מתפשרת, כי "...על מינהל מקרקעי ישראל מוטלת החובה לקיים את עקרון השוויון בהקצאת אדמות המנוהלות על ידו, לרבות באדמות אשר בבעלות קק"ל, ואין לכלול את התנאי הנזכר בסעיף 1 לעיל." (הוראה שנכללה בשנת 2004 במכרזים שפורסמו על ידי מינהל מקרקעי ישראל, לגבי שיווק קרקעות בבעלות קק"ל, לפיה, "המדובר בקרקע בבעלות קרן קימת אשר חלה עליה אמנה שבין מדינת ישראל לבין קק"ל אשר פורסמה בילקוט הפרסומים מס' 1456 מיום י"א בסיוון תשכ"ח, עמוד 1597, תזכיר ההתאגדות של קק"ל ועוד).

כלומר, מינהל מקרקעי ישראל יהא מנוע מעתה מלסרב למסור קרקעות שבניהולו, אפילו הן קרקעות שבבעלות קק"ל, לידי מי שאינם יהודים, אם אלה זכו במכרז עליהן כדין. החלטה זו מהווה מהפכה אדירה בהתייחסות המדינה לנושא הקרקעי בכלל ולנושא קרקעות קק"ל בפרט, נושא הראוי לדיון נפרד.

על אף כל זאת, צריך לזכור כי ההיפרדות בה מדובר מחייבת היערכות מאוד יסודית של המנגנון המינהלי והמקצועי של קק"ל לניהול עצמי של הקרקעות, דבר שיחייב

1 ראו מאמר עדי ניב, קרקע 62.

הקמת מגנגנון מיוחד ונפרד, מערכת ממוחשבת מורכבת למדי של ניהול מצאי ומלאי של קרקעות, גיוס עובדים נוספים ועוד שינויים לא מעטים הנדרשים להיערכות כזו.

להערכת, הדבר אינו אפשרי היום, מן הטעמים הבאים:

- א. מלאי הקרקעות שבידי קק"ל גדול מאוד וניהולו מורכב ומסובך.
- ב. ההתייחסות כיום אל קק"ל כ"ארגון מדינתי" (State Organization), הנובעת מעובדות היסוד של הבעלות על הארגון, על הקרקעות ועל הנכסים שבידיו (חלוקת 2.2 מיליון הדונם שנזכרו לעיל, מכסת הקרקע שנרכשה לפני קום המדינה וזו שלאחריה בהתאם להחלטות המיוחדות שנתקבלו אז על ידי הממשלה בראשותו של דוד בן גוריון).
- ג. הקושי הכרוך בהיערכות לניהול עצמי של הקרקעות.
- ד. דו"ח ועדת גדיש וההשלכות של יישום קטעים ממנו.
- ה. הצורך המוגבר בתמיכת הממשלה בהמשך קיומה של קק"ל, בפעילותה וההכרח בתיאום פעילויות מוגדרות עם המסגרת השלטונית.
- ו. ההרכב הנוכחי, שכולו פוליטי, של דירקטוריון קק"ל, וההתייחסות הפוליטית הקיצונית, כפי שקיימת היום, אל מהותה של קק"ל (ואת זה כדאי להפחית מאוד, בהיות קק"ל למעשה ארגון מקצועי העוסק בפיתוח פיזי, בייעור המדינה ובשמירה על הקיים ועוד).
- ז. אמביוולנטיות כלפי קק"ל, משימותיה, זכות קיומה ודרכי פעולתה, כפי שהיא מוצאת לה היום ביטוי אצל ארגונים ציבוריים שונים שקמו למטרות קרקעיות שונות ארגונים שלא היו קיימים בעבר.
- ח. קק"ל מצויה עתה במיצוי החלטה 1045 של מועצת מקרקעי ישראל העוסקת בתנאים לפיהם נמסרת קרקע לידי קק"ל (קרקע שאינה שלה) לביצוע עבודות ייעור או לפעולות שמהותן שמירה על הנוף והטבע (קרקע שאינה בבעלות קק"ל אלא מצויה בידיה למשמורת מטעם המדינה). החלטה זו של המועצה נתקבלה רק עתה והיא על בסיס האמנה הקיימת בין המדינה לקק"ל, אמנה שתבוטל בעת היפרדות ואין מי שמסוגל להתנבא ולחזות את מכלול התוצאות הצפויות ממהלך כזה.

הצורך הרחוף במיצובה מחדש של קק"ל – הגדרה מחדש של מטרותיה ופעילויותיה הנדרשות להשגתן, כמו גם מיצובה מחדש בדעת הקהל הישראלית (כמי שלא רק היער במהותה), חיוני היום יותר מתמיד. בלתי אפשרי יהיה לבצע זאת במקביל למהלך

התנתקות מהמדינה בניהול הקרקעות.

הסדרים "קטנים" של חילופי קרקעות "שקטים" במקומות בהם הדבר נדרש, עליהם עומד היועץ המשפטי לממשלה בחוות דעתו שהוגשה לבית המשפט העליון, עונים על חלק לא מבוטל מהבעיות הלאומיות המתעוררות סביב הסוגיה, וכדאי להמשיך במדיניות מוצהרת ושקטה זו למשך זמן.

יודגש כי כל פעולה לכיוון "היפרדות" כזו מחייבת גם שינויי חקיקה יסודיים, דבר שיש בו כדי העלאת נושאים נוספים לדיון ציבורי, שעלולים להפוך פוליטיים כאשר יתקיימו הדיונים על שינויי החקיקה, דיונים שאת תוצאותיהם לא ניתן לחזות מראש.

הנושא כולו מצוי כיום בתחילתו של דיון ציבורי שילך ויעמיק עד שיימצא פתרון שיהיה מקובל על כל הצדדים, ולו אף פתרון שאינו אידיאלי, אך כזה העומד במבחן המציאות. פתרון שיתרום ל"שקט תעשייתי" בקרב המעורבים בנושא, קרי: המדינה, קק"ל, החקלאים והמתישבים על כל גופי הייצוג שלהם והגופים הציבוריים ששמו להם למטרה לשמור על "הצדק החלוקתי" כמו על שוויון הזכויות בכל הקשור לקרקע בישראל – הן זו החקלאית והן זו העירונית.